OCURENȚE ALE GERUNZIULUI ÎN VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR LA *STIMULI VIRTUTUM, FRAENA PECCATORUM*, DE ANDREAS WISSOWATIUS

Marcela Ciortea
Universitatea 1 Decembrie 1918, Alba Iulia
marcela.ciortea@gmail.com

Abstract. *After the battle of Zenta, possessed by feelings of death and uselessness, creates, as theme, the first two books from Divanul and adds Book III, the translation from Wissowatius, who was finished by the time of his debut. This paper is focused to* **The occurrence of the gerund in Dimitrie Cantemir's version of Stimuli virtutum, fraena peccatorum, by Andreas Wissowatius**.

Keywords: *Cantemir, Wissowatius, Divanul, gerund, occurrence.*

0. Dacă limbile romanice își întemeiază bazele teritoriale în epoca medievală, când ele cunosc un adevărat avânt și trec printr-o primă fază de elaborare sub tutela limbii latine (Glessgen 2014, 498), epoca modernă[1] (1500 – sfârșitul secolului al XIX-lea) aduce cu sine geneza limbilor romanice standard[2] (Idem, 499). În urma apariției tiparului, textul scris se multiplică în mod considerabil, prin urmare, ies la iveală fenomene lingvistice diverse, ceea ce duce, inevitabil, la nevoia de standardizare. Izolată de surorile ei romanice, presată de elementul slav și de scrierea chirilică, româna s-a aflat multă vreme în imposibilitatea de a emite lucrări de natură teoretico-lingvistică ori lexicologice de anvergură. Eforturi sporadice de a impune în limbă modele sau norme lingvistice au existat totuși, un prim exemplu fiind dicționarul valah-latin elaborat, după toate

[1] Despre zorii modernității culturii românești, care este mult mai târzie decât data avansată pentru celelalte popoare romanice, a se vedea Cernovodeanu și Edroiu (2012).
[2] Gh. Chivu susține cu argumente că „limba română literară modernă este, în mod evident, creația secolului al XIX-lea" (2000, 5). Pentru o descriere a principalelor aspecte privitoare la modernizarea și la unificarea limbii române (în veacul al XIX-lea), a se vedea Diaconescu (1974).

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

probabilitățile, la mijlocul secolului al XVII-lea, descoperit de Hasdeu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi publicat de profesorul Gheorghe Chivu la începutul mileniului nostru (Chivu 2008).

0.1. Nu ştim dacă Principele Dimitrie Cantemir a avut cunoştinţă de acest dicţionar sau de alte surse menite să servească reglementarea limbii române. Dar, cum, în toată Europa, elita socioculturală este cea care avea să pună în act elaborarea limbilor standard prin publicarea unor opere destinate lumii din jurul curţilor regale şi patriciatului urban (Glessgen 2014, 518), este evident că publicarea la Iaşi, în anul 1698, a *Divanului*, avea, pe lângă scopul politic din fundal, şi o intenţie de a impune în limba română un model menit să o ridice la nivelul marilor limbi europene. Cum altfel am putea explica publicarea în Moldova – pe când autorul se afla în cetatea Bosforului – a unei opere scrise atât de bizar, cu o topică, o sintaxă şi un lexic destul de străine unui public majoritar analfabet? Mărturie în acest sens ar putea sta cea de-a treia carte a *Divanului*, în care Principele păstrează, de sine-stătătoare, traducerea textului latinesc al călugărului unitarian Andreas Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum.*

0.2. Discuţiile pe marginea *Divanului* şi a traducerii din cea de-a treia carte a lui sunt numeroase şi diverse, iar cercetarea noastră de ansamblu (din care prezenta lucrare constituie doar un fragment) urmăreşte mai multe planuri: momentul în care a intrat Cantemir în posesia cărţii lui Wissowatius (Uţă Bărbulescu 2011, 64; cf. Ciortea 2017, 113), motivul pentru care îşi publică prima lucrare în Moldova şi nu la Constantinopol (tiparul fiind introdus în Imperiul Otoman abia în 1728 (Bîrsan 2005, 24), eventuale modele lingvistice preluate în primele cărţi după textul original tradus în a treia carte (Ciortea 2018), dar şi limba în care a fost elaborat iniţial textul Divanului (Cândea 1974, 43 *sqq*.). Noi vom căuta să descriem în cele ce urmează jocul gerunziului în cele două versiuni: cea latină a lui Wissowatius şi cea românească a lui Cantemir.

1. Redarea gerunziului latinesc în limba română se păstrează, în general, în registrul formelor nominale ale verbului, Cantemir acoperind, cu excepţia participiului, toate cele trei segmente nepersonale: gerunziul, infinitivul scurt, infinitivul lung şi supinul.

1.1. Gerunziul transpus prin gerunziu nu este un lucru de mirare: fiecare traducător are tendinţa, mai ales la început, să identifice şi să uzeze de forma gramaticală prin care se plasează cel mai aproape de textul de bază. Raportul temporal nu suferă modificări de la o versiune la alta: anterioritate (1a–b şi 3a–b) şi simultaneitate (2a–b). Acţiunea desemnată prin gerunziu suplineşte fie un condiţional cu trimitere spre hortativ (1a–b), fie un indicativ, cu trimitere la realitate (2a–b şi 3a–b).

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(1) (a) Praeter notitiam uero naturae hominum communis, unusquisque homo nosse debet **explorando** sigillatim naturam suam propriam, et suas naturales aut etiam acquisitas proprietates atque suos mores. (WSV: 1)

(b) Pre însămnarea dară a ceii de obște omeniască fire încă și agonisitele sale obicéie și adétiuri pre amănuntul **cercetând**, fitecine a cunoaște trebuie. (D: III, 1, 103[r])

(2) (a) Deum **amando** mores nostros emendemus, ut puri ad purum accedere eique adhaerere ualemus. (WSV: 3)

(b) Pre Dumnădzău **iubind**, obicéiele noastre să îndreptăm, ca curați cătră curat a mérge și lui a plăcea să putem. (D: III, 3, 105[v])

(3) (a) Sicut Philetae latrones, soliti uiatores **amplectendo** necare. (WSV: 14)

(b) Și precum tălharii, cei ce în chip de priiatini pre călători **tumpinându-i**, a-i omorî sint obicinuiți. (D: III, 14, 114[v])

1.2. Spre deosebire de limba română, unde gerunziul rămâne în afara flexiunii, limba latină deține forme de genitiv, dativ, acuzativ și ablativ. Dintre acestea, forma de genitiv, care se distinge prin terminația **-ndi**, se traduce, de regulă, în limba română prin infinitiv cu prepoziția **de**, păstrând morfemul infinitival **a**. Mânat de canoanele autoimpuse ale topicii, dar și de rigorile lingvistice ale epocii (Ciortea 2018, 41), Cantemir nu activează prepoziția **de**, păstrând morfemul infinitival **a**, de care nu se poate dispensa. Astfel, segmentul *dignae sunt recte iudicandi* (4a), în loc să fie tradus *demne sunt de a se judeca corect*, devine *drept a să giudeca* (4b), iar întregirea sensului decurge într-o construcție apozitivă, necesară, după părerea noastră, mai mult unei lămuriri personale decât unei explicații adresate cititorului: *adică sama a li să lua sunt vrédnice.* În rest, și în cazul lui *intelligendi et (…) uolendi* (5a), și în cazul lui *peccandi* (6a), plasarea gerunziului în poziție adnominală se realizează, de asemenea, neprepozițional, aproape ad-litteram.

(4) (a) Primo igitur ad uirtutem capessendam requiritur sapientia: nempe habitus mentis de rebus ut sunt uere cognitis prout dignae sunt recte **iudicandi**. (WSV: 1)

(b) Întăiași dată dară, la cuprinderea bunătăților trebuie înțelepciune, adică avérea minții, pentru lucrurile carile sunt adevărat de cunoscut și drept **a să giudeca**, adică sama a li să lua sunt vrédnice. (D: III, 1, 101[v])

(5) (a) Dignitas quidem qua homo excellit caetera terrena – praecipue quod habeat spiritum rationalem, uera **intelligendi** et bona **uolendi** facultatem praeditum, coeleste quiddam atque diuinum – ut his dotibus homo utatur **ad** bene **uiuendum**, non abutatur, ne ceas culpa sua indigne corrumpat aut deturpet; ut semper aliquid dignum ea diuina parte faciat. (WSV: 1)

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(b) Vredniciia, adică cu carea omul pre alalte peminteşti pre toate întréce, mai vârtos cu duh sămăluitoriu are, adică are minte adevăratele **a înțelége** şi bunele **a vrea** plin de toată slobozeniia, ceresc oarece şi dumnădzăiesc, ca cu acéste podoabe şi dzéstre omul **spre** buna **viețuire** să să slujască, iar nu spre rău să să slujască; nice pre dânsele cu blăstămățiia, nevrednicéşte să le strice şi să le sârnăvească, ce totdiauna de acea dumnădzăiască parte oarece vrédnic să facă… (D: III, 1, 102[r])

(6) (a) Imo ut irritamenta malorum ac illecebras **peccandi** reiiciet. (WSV: 4)

(b) Precum pentru întărâtările răutăților şi îndemnările **a face păcate** a opri. (D: III, 4, 107[r])

1.3. Dacă redarea gerunziului prin infinitiv scurt se realizează neprepozițional, infinitivul lung apare exclusiv cu prepoziție – *spre* (mai sus, în 5b şi în 7b, 9b) şi *fără* (8b). El nu este nici nearticulat şi neînsoțit de prepoziție, astfel încât să părăsească definitiv registrul verbului (GBLR 2010, 217), dar nici de fiecare dată însoțit de elementul final **-a** şi fără prepoziție, aşa încât să fi trecut în registrul substantivului. Prin urmare caracterul său oscilator este evident. Astfel, *ad bene uiuendum* (5a), gerunziu în acuzativ însoțit de adverb, devine în limba română *spre buna viețuire* (5b), infinitiv lung substantivizat prin adpoziționarea unui determinant adjectival. O situație similară, cu determinant de natură nominală, apare şi în 9b, unde segmentul *ad mortis adventum* (9a) devine *spre a nunții*[3] *venire* (9b). În schimb, în exemplele 7 şi 8, infinitivul lung dă semne de a fi păstrat caracteristici verbale, şi aici datorită determinanților reținuți ad-litteram şi în 8b, unde *sine bene ac honeste uiuendo* devine *fără bine şi ținteş trăirea*, şi în 7b, unde *ad perseverendum in peccato* devine *spre zăbăvire în păcat.* Se cuvine remarcată în textul românesc alunecarea prepozițiilor de la un caz gramatical la altul: **ad** acuzatival este tradus prin **spre** datival, ceea ce transferă sensul din zona complementului de relație în cea a finalității.

(7) (a) Ita qui spe misericordiae Dei **ad perseuerandum** in peccato abutitur, a misericordia excluditur. (WSV: 27)

(b) Aşé dară, carile cu nedéjdea milii lui Dumnădzău **spre zăbăvire** în păcat rău să slujéşte de la dumnădzăiasca milă să opréşte. (D: III, 27, 121[v])

(8) (a) **Sine** bene ac honeste **uiuendo**, ad beatam uitam peruenire, nemo potest. (WSV: 20)

(b) La fericita viiață, **fără** bine şi cinsteş **trăirea**, altul nime poate a agiunge. (D: III, 20, 118[v])

[3] Eroare de traducere. În original nu e *nunții*, ci *morții.*

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(9) (a) Igitur perpetuo debemus esse **ad** mortis **aduentum** parati, ne nos imparatos opprimat. (WSV: 16)

(b) Totdiauna dară, **spre** a nunții*** venire** gătiți a fi ne trebuie, ca să nu, nenegătiți[4], apuce. (D: III, 16, 116[r])

1.4. De sine stătător (10a și 12a) sau la graniță cu gerundivul (11a), gerunziul este redat în limba română și prin supin, întotdeauna cu prepoziția **de** (Ciortea 2017, 117–119), fie la forma de genitiv (în poziție adnominală), fie la forma de dativ (în poziție adverbală). În toate situațiile, Cantemir recurge la supin atunci când sesizează în textul de bază o nuanță finală.

(10) (a) Ita uiue nunc dum tempus **uiuendi** habes, sicut hora mortis aduentante uixisse uelles. (WSV: 16)

(b) De vréme dară ce vréme **de viețuit** ai, viețuiaște ca cum în ceasul de moarte ai vrea să viețuiești. (D: III, 16, 116[r])

(11) (a) Scriptores alii utiles **legendi** (WSV: 39) [subtitlu]

(b) Alalți scriitori încă **de citit** pre lesne iaste și folosește (D: III, 39, 125[v])

(12) (a) …nonne conuenit ut nos sic ab eo tanquam redemti e graui seuitute, ei uicissim amorem nostrum testantes quod maxime sit praecepta eius **obseruando**. (WSV: 57)

(b) Nu să cade, nici să cuvine dară noi de dânsul ca dintr-o grea robie cu neprețăluitul său singe mântuiți și răscumpărați fiind, împotrivă și noi către dânsul dragostea noastră să nu mărturisim? Cu carea mai vârtos poruncile lui **de păzit** să fac. (D: III, 57, 132[r])

2. Redarea unor unități sintactice în limba română prin gerunziu este de asemenea variată și acoperă o mulțime de situații, de la cuvânt până la propoziție.

2.1. Participiul prezent activ din limba latină devine în fraza lui Cantemir gerunziu, invariabil, mai ales atunci când exprimă forme de nominativ. Corespondența activ-reflexiv se realizează în conformitate cu uzanța limbii țintă, *tumens / înfându-să* (13a–b), *tendens / întinzându-se* (16a–b), sau în mod direct, prin respectarea întocmai a elementului semantic, fie el de natură deponentă, *uescens / hrănindu-să* (15a–b), sau activă, *uiuens / trăind, dispensans / împărțind* (14a–b), *bibentes / bând* (15a–b).

(13) (a) Ne sese praestantiorem quam est esse opinetur, atque arrogantia uana **tumens** superbiat. (WSV: 1)

(b) Deci dară, să nu să mai de-a firea decât iaste socotească și cu deșartă mândrie **înflându**-să să să mândriască. (D: III, 1, 102[v])

[4] *Lapsus calami* pentru: **ca să nu ne negătiți apuce**.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(14) (a) Qui Deus est substantia spiritualis perfectissima. Ideoque est sempiternus absque principio a seipso non a balio **uiuens** […], bonis praemia, malis uero poenas **dispensans**. (WSV: 2)

(b) Care Dumnădzău substare duhnicească şi preadesăvârşit iaste, şi pentru aceasta iaste vécinic, fără de început, din singur de sine, nu de la altul | **trăind** […], bunilor, cereştile bunătăţi, iară răilor, muncile **împărţind**. (D: III, 2, 103^{v}-104^{r})

(15) (a) Ne simus similes bestiis, quae glandibus **uescentes**, et aquam a flumine **bibentes**, parum cogitant unde ista ipsis utilia prodeant. (WSV: 3)

(b) Să nu ne dobitoacelor asămănăm, carile cu ghindă **hrănindu**-să şi apă din păraie **bând**, puţin gândesc de unde acéstea lor pre lesne să le fie. (D: III, 3, 105^{v})

(16) (a) Honores huius mundi instabiles ac fumo similes, in sublime **tendens**, sed euanescentes. (WSV: 4)

(b) Cinstile lumii aceştiia nestătătoare şi fumului asémenea întru-nalturi **întindzindu**-se, ce îndată peritoare. (D: III, 4, 107^{r})

2.2. Participiul perfect pasiv acordat fie trece la forma de gerunziu în limba română, *occupata / cuprindzindu-să* (17a–b), fie se păstrează la forma participială acordată, însoţită de gerunziul verbului **a fi**, subînţeles, probabil, prin atracţie: *arrectum / îndreptat fiind* (18a–b) s-ar fi putut construi prin vecinătatea lui *deprimens / pogorându-l* (18a–b), ca element de stilizare, cu siguranţă, câtă vreme Principele ar fi avut mai aproape varianta lui *îndreptându-se*, pe care însă o ignoră.

(17) (a) Sicut Atalanta pomis aureis per Hippomenem extra curriculum iactis colligendis **occupata**, cursu superata. (WSV: 4)

(b) Precum Atalanta, cu mérele céle de aur pre lângă drumul alergării prin Hippomanes aruncate ca să le culiagă, **cuprindzindu**-să, cu alergarea s-au întrecut. (D: III, 4, 106^{r})

(18) (a) Sic cogita: Non sunt ista tanti, ut homo cordatus animum suum uersus sublimia **arrectum** ad ista humilia ***deprimens***, eorum studio teneatur, atque in eis suam statuat felicitatem… (WSV: 4)

(b) Aşé socotéşte: nu sint acéstea până într-atâta ca omul ce iaste cu inema întriagă, sufletul cătră céle de sus îndreptat **fiind**, la acéste pemintesti ***pogorându-l***, cu a lor învăţătură să să ţie şi într-acéstea fericirea să să aşédze? (D: III, 4, 106^{v})

2.3. Forma de gerunziu a verbului **a fi** este introdusă, de asemenea, şi în structuri adjectivale aflate la nominativ, *uicinus* (19a) sau ablativ, *ex humili* (19a) în limba de origine. Interesant este că traducătorul renunţă la adjectiv în limba română, preferând variante adverbiale. Astfel, *ex humili* devine *de gios [om fiind]* iar *uicinus*, *aproape [fiind]*.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(19) (a) Similiter Septimius Seuerus, quum **ex humili** per multos gradus ad Imperium Romanus euectus fuisset, tandem morti **uicinus** dixit: *Omnia fui, sed nihil mihi profuit.* (WSV: 4)

(b) Aşijderea, Septimius Severius, de gios om **fiind**, prin multe stepene la împărăţiia romanilor s-au rădicat şi morţii aproape **fiind**, au dzis: *De toate fuiu şi ceva nu mi-au folosit.* (D: III, 4, 106[v])

2.4. La nivelul frazei, lucrurile se complică, Principele alegând să redea propoziții întregi latinești prin forme gerunziale românești. Astfel, două principale întregi din textul de bază devin construcții gerunziale în limba țintă, o dată, relativă, *poenitentiam ac resipiscentiam egerunt / căință și pocăință făcând* (20a–b), a doua oară, absolută, *Dominus misericors eis ignouit / Dumnădzău milostivul, întorcându-să* (20a–b). În afara textului sursă, Cantemir introduce un fragment suplimentar, *nemică zăbavă făcând*, evident cu scopul de a-şi lămuri semantica lui *s-au sculat*, în alegerea căruia oscilează probabil între omonimia de perfect a sinonimelor parțiale *surgo, -ere, surrexi, surrectum* (a se ridica, a se scula de undeva) și *subrigo, -ere, surrexi, surrectum* (a ridica în sus, a înălța [brusc]).

(20) (a) Et quidem isti post lapsum surrexerunt, / **poenitentiam ac resipiscentiam egerunt** /, nec ad similem lapsum redierunt, quin eo cautius et diligentius in tramite pietatis perrexerunt, ideoque / **Dominus misericors eis ignouit** / atque culpas praeteritas remisit. (WSV: 26)

(b) Însă aceştia, după cădzătură, [nemică zăbavă făcând[5]] s-au sculat, (**căință și pocăință făcând**), nice altădată la acéiaşi s-au întors căzătură (sic!), ce mult mai cu pază şi cu dragoste la cinstita curăție au îmblat. Pentru aceasta, (**Dumnădzău milostivul, întorcându-să**), vinovățiile ce făcură li-au iertat. (D: III, 26, 121[r])

2.5. Subordonate întregi sun redate prin gerunziu în limba română, fie ele relative (23a–b), fie ele circumstanțiale (21a–b, 22a–b). În toate situațiile citate, Cantemir percepe o idee cauzală, fie în stare pură, ca în cauzala introdusă prin fonetismul arhaic *quum* (Nicolae 2006, 210), unde *quum esset sapiens* devine *înțelept fiind* (22a–b), fie cu nuanță concesivă, ca în 21a–b, unde același *quum* încalecă sensul unui *deși*, astfel încât *quum homo sit* devine *om fiind*, fie prin suprimarea elementului coordonator **ac** (*și chiar*) și reducerea subordonatei la o structură intrapropozițională: *per quos mens humana turbatur ac de statu suo deiicitur / prin carile mintea omeniască turburându-să, din statul său cade* (23a–b), în loc de *prin care mintea umană se tulbură și chiar decade din starea sa.*

[5] Nu există în textul latinesc.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

(21) (a) Ne **quum homo sit**, uitam non hominis ritu sed bestiae traducat. (WSV: 1)

(b) Ca nu, om **fiind**, viiață nu a omului, ce a dobitocului să poarte. (D: III, 1, 102[r])

(22) (a) Expertus hoc est Salomon, qui in regio statu constitutus et diuitiis et honoribus et uoluptatibus abundans, tamen **quum esset sapiens** agnouit haec *omnia esse uanitatem*, idque confessus est in suo *Ecclesiaste.* (WSV: 4)

(b) Aceasta priceput-au Solomon, carile întru împărățască stare întărit cu avuții, cu cinste şi slavă mare şi cu desfătări, însă **înțelept fiind**, acéstea au priceput deșertări a fi şi de acéstea în *Eclisiiastul* său au mărturisit [gl. 1, sh. 1]. (D: III, 4, 106[v])

(23) (a) Quum homo non ita uiuit et agit ut oportet atque decet, sed repugnat honestitati, sit seruus atque mancipium suorum affectuum carnalium, eos regere impotens, **per quos mens humana turbatur** ac de statu suo deiicitur. (WSV: 10)

(b) Dacă omul nu vieţuiaşte cum trebuie şi cum să cade, nici cu cinste să apără, slugă şi rob trupeştilor pofte să face, şi pre dânsele a stăpâni neputérnic; **prin carile mintea omeniască turburându-să**, din statul său cade. (D: III, 16, 116[r])

2.6. Construcția absolută şi participiul conjunct, combinate sintactic în acelaşi fragment, sunt redate, de asemenea, prin gerunzii. Ablativul absolut din structura *finito die* (24a) devine în traducere, prin inversiune, *sfârşindu-să dzua* (24b), iar participiile perfecte pasive *reuoluta* şi *reuocata* (24a), devin gerunziile *întorcând* şi *aducând* (24b), fie prin atracția creată de proximitatea lui *finito*, fie din cauza dificultății de a reda participial în limba română sintagma *a aduce aminte.*

(24) (a) Saepe, imo singulis diebus [**finito die**], ante quam somnum capias, [diei transactae **acta** singula, uelut per indicem uel catalogum **reuoluta**], [in memoria **reuocata**], recense… (WSV: 69)

(b) Încă mai vârtos, în toate dzilele, [**sfârşindu-să dzua**], mai denainte, pănă somnul a nu te apuca, [a trecutii dzile **faptele** toate, ca printr-un index, adecă scară, **întorcându**-le] şi [aminte **aducându**-le], socotéşte… (D: III, 69, 134[v])

3. Există şi situații complexe, în care ezitarea traducătorului este flagrantă. Am văzut mai sus cum Principele Cantemir alege să anuleze uneori statutul propozițional, fie al unei principale, fie al unei subordonate ori să redea o construcție absolută prin gerunziu.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

3.1. O propoziție cauzală introdusă prin *quod* și construită cu modul conjunctiv, indicând, așadar, o cauză potențială, alunecă în gerunziu apozitiv: *quod cernamus* devine *adică văzdind* (25a–b), când este evidentă și la îndemână traducerea prin *pentru că putem vedea.* Această nesiguranță derivă probabil din traducerea incompletă sau concentrată a propoziției anterioare, de unde segmentul *ad mala patranda* (a săvârși fapte rele) este suprimat, sensul lui fiind indus lui *adducat* (să atragă), întregul fragment *ad mala patranda adducat* devenind *să ne strice.* Ar putea fi o alegere intenționată aceasta, cum, în mod sigur, este trecerea infinitivalei din latină la gerunzială în română, determinată de plasarea lui *multos* în proximitatea lui *cernamus,* unde *cernamus multos multa passim male agere* devine *văzind pre mulți multe rele făcând*, în loc de *vedem că mulți fac multe rău peste tot.* În plus, traducerea este suplimentată cu un segment consistent de natură explicativă, lucru care dovedește o dată în plus că traducătorul avea în față un text asupra căruia, deși l-a înțeles, nu s-a putut hotărî în ce măsură să intervină.

(25) (a) Ne uero nos hoc corrumpat [1]/ et / ad mala patranda adducat [2]/, (quod) **cernamus** [multos multa passim male **agere**[3a]] [3]/. (WSV: 42)

(b) Să nu ne, dară, pre noi, aceasta smintiască [1]/ sau / *să ne strice* *****/, adică **văzind** (sic!) [3]/ [pre mulți multe réle **făcând**[3a]] *și în multe răutăți îmblând, noi încă așé, adică ca dânșii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor réle obicéie privind, rău spre acéleași obicéie să ne dăm* [6]/. (D: III, 42, 126[r])

3.2. În altă parte, Cantemir elimină pur și simplu gerunzii din traducere. În exemplul de mai jos, avem două gerunzii coordonate, ambele în construcție cu valoare finală. O interpretare simplă ar putea induce ideea că traducătorul le-a scăpat din vedere; o interpretare complexă ar putea duce la concluzia că nu era (încă) pregătit să opereze la nivelul construcției gerunziale, preferând suprimarea unei traduceri clare a celor două finale: *[pre sine a să schimba poate] amăgind și făcând rău / pentru a amăgi și pentru a face rău / ca să amăgească și să facă rău.*

(26) (a) Ita uersutus ac uersipellis, ut in uarias sese formas instar Protei aut Vertumni conuertat, **ad decipiendum** ac **nocendum**. (WSV: 56)

(b) Așé în multe féliuri și în multe pelițe (ca Proteus și Vertumneus) pre sine a să schimba poate. **[???]** (D: III, 56, 131[r])

4. În concluzie, gerunziul apare în Cartea a III-a a *Divanului* majoritar drept rezultat al unui exercițiu de traducere primă, după manual.

[6] Segmentul *și în multe răutăți îmblând, noi încă așé, adică ca dânșii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor réle obicéie privind, rău spre acéleași obicéie să ne dăm* nu există în textul latinesc.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

Poziția adnominală este sporadică. În majoritatea cazurilor el se constituie în centru al grupului verbal, evoluând de la simpla transpunere a unor forme verbale nepersonale, până la contragerea unor propoziții întregi, fie ele principale (independente), subordonate sau construcții absolute.

Această analiză primară oferă o privire generală asupra gerunziului în ambele texte, în cel al lui Wissowatius și în cel al lui Cantemir, urmând a fi comparată cu situația gerunziului în primele două cărți ale *Divanului*, dar și cu alte texte cantemiriene, fie ele redactate în limba română sau în limba latină.

Bibliografie

Corpus:

Cantemir, Dimitrie (1974). *Opere complete,* I, *Divanul*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea. Text grecesc de Maria Marinescu-Himu. București: Editura Academiei.

Wissowatii, Andreae (1682). *Stimuli uirtutum, fraena peccatorum. Ut & alia ejusdem generis opuscula posthuma.* Amstelaedami: apud Henricum Janssonium.

Lucrări de referință:

Bîrsan, Cristina (2005). *Dimitrie Cantemir și lumea islamică*. București: Editura Academiei Române.

Cândea, Virgil (1974). Studiu introductiv, în Dimitrie Cantemir, *Opere complete,* I. *Divanul*, ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu. București: Editura Academiei.

Cernovodeanu, Paul, Edroiu, Nicolae (coord.) (2012), *Istoria românilor*. Vol. VI (*Românii între Europa clasică şi Europa Luminilor, 1711–1821*), ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. București: Editura Enciclopedică.

Chivu, Gh. (editor) (2008). *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române* (2008). Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Chivu, Gh. (2000). *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

Ciortea, Marcela (2017). Ocurențele supinului în versiunea românească a lui Dimitrie Cantemir la **Stimuli uirtutum, fræna peccatorum**, de Andreas Wissowatius*,* în *Caietele Sextil Puşcariu III. Actele Conferinței Internaționale* Zilele Sextil Puşcariu*. Ediția a III-a, Cluj-Napoca, 14–15 septembrie 2017*, 111–133.

Ciortea, Marcela (2018). *Formele verbale nepersonale în* ***Divanul*** *lui Dimitrie Cantemir.* Alba Iulia: Editura Aeternitas.

Diaconescu, Paula (1974). *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, Partea I (*Probleme de normare a limbii române literare moderne, 1830–1880*). Bucureşti: Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Glessgen, Martin-Dietrich (2014). *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică.* Cuvânt înainte și traducere de Alexandru Gafton. Iași: Editura Universității *Alexandru Ioan Cuza*.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)

Nicolae, Florentina (2006). *Neolatina cantemiriană. Studiu de sintaxă asupra operelor lui Dimitrie Cantemir* De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica. București: Editura Cartea Universitară.

Niculescu, Dana Ioana (2013). *Particularități sintactice ale limbii române din perspectivă tipologică. Gerunziul.* București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.

Pană Dindelegan, Gabriela (coord.) (2010). *Gramatica de bază a limbii române*. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic Gold.

Uță Bărbulescu, Oana (2011). *Dimitrie Cantemir – Latinis litteris operam navare. Despre traducerea surselor latine și integrarea lor în* ***Istoria ieroglifică***. București: Editura Universității.

BDD-V5052 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:54 UTC)